

DİL FELSEFESİ

En genel anlamda, bir bütün olarak dilin kökenini, yapısını, özünü ve doğasını, kapsamını ve içeriğini inceleyen; farklı diller arasındaki köken ve yapı bakımından ortak özellikleri araştıran; bilim dili, şiir dili, matematik dili, bilgisayar dili, beden dili diye adlandırılan değişik söyleme olanaklarını çözümleyen; anlamın, anlamlı ifade ile anlamsız ifadeyi birbirinden ayırmanın ne(ler) olduğunu ortaya koyan; dildeki anlamın nasıl oluştuğunu, anlamların dilde nasıl dolaştığını, nasıl iletildiklerini, nasıl anlaşılır kılındığını betimleyen; kavramlar ile kavramsallaştırmalar, sözcükler ile nesnelere, tümceler ile olgu ya da olgu bağlamları arasındaki ilişkiye odaklanarak dil ile gerçeklik arasındaki ilişkinin nasıl kurulduğunu açıklayan; dil yoluyla iletişimin nasıl ve hangi koşullar altında olanaklı olduğunu özellikle dilin simgeselliğine yoğunlaşarak betimleyen; dilin sözdizimi, pragmatik (edimbilim / kullarumbilim), anlambilim, göstergebilim, retorik gibi dil görüngüsünün kavranmasında belirleyici konumda bulunan boyutlarını araştıran; dilin insan yaşamındaki yerini ve önemini, başta genel felsefe anlayışımıza ilişkin içerimleri olmak üzere, bütün yönleriyle dizgeli bir biçimde ele alan felsefe dalı.

Dil felsefesi ilk bakışta XX. yüzyılda ortaya çıkmış oldukça yeni bir felsefe dalıymış gibi görünmekle birlikte, henüz felsefe dalları arasında bugünkü anlamda bir bölünmenin söz konusu olmadığı Platon ile Aristoteles'e dek uzanan "geleneksel felsefe"nin hemen bütün filozofları, dili felsefi araştırmanın es geçilemez, değme bir konusu olarak görmüşlerdir. Nitekim dil üstüne düşünüşün tarihi başta mantık tarihi olmak üzere bir bütün olarak felsefe tarihinden ayrılamaz. Bu temel gerçeğin en önemli kanıtı, geleneksel felsefe yapma tarzında bilgi, doğruluk, anlam, us gibi en önemli felsefe kategorileri üzerine düşünmek ile bu kategorileri dil yoluyla ifade etmek arasında bir ayrımın gidilmemiş olmasıdır. Bu yüzden günümüzde çoğunluk dil felsefesi başlığı altında yanıt aranan soruların önemli bir bölümü geçmişte metafizik, bilgi kuramı, varlıkbilgisi gibi temel felsefe dalları altında ele alınmışlardır. Bundan da anlaşılacağı üzere, felsefe tarihinde dil ile zihin ya da dünya ile dil arasındaki ilişkinin doğasına dair ortaya bir öğreti koymamış felsefe okulu ya da

filozof yok gibidir. Bu tarihsel gerçeğe karşın, günümüzdeki anlamıyla bağımsız bir araştırma alanı olarak dil felsefesinin temellerinin Hamann, Herder ve von Humboldt tarafından XIX. yüzyılın ilk yarısında atıldığı dil felsefecileri arasında genellikle kabul edilen bir görüştür. Ancak dil felsefesinin özerk bir felsefe dalı olarak bağımsızlığını kazanması bir yana öteki felsefe dalları için de belirleyici bir konuma yükselmesi, özellikle Wittgenstein'in "önceki dönem" ile "sonraki dönem" felsefelerinde sergilenen *dilsel dönemeç* aşamasıyla gerçekleşmiştir.

Çağdaş dil felsefesinin belki de üzerinde en çok durduğu konu, "anlam" görüngüsünü bütün yönleriyle açıklayacak genel bir kuramın oluşturulması, en azından kendi içinde tutarlı bir anlam çözümlemesine varma arayışıdır. Bu arayış doğrultusunda felsefecilerin en genel anlamda üç ayrı tutum sergiledikleri söylenebilir. Bunlardan ilki, dildeki tek tek bütün anlam birimlerinin dünyadaki şeylere karşılık geldiğini, dildeki her sözcüğün bir şeye, her tümceninse belli bir olgu bağlamına gönderme yaptığını savunan *göndergeci* anlam görüşüdür. Wittgenstein'in *Tractatus Logico-Philosophicus* adlı başyapıtında ortaya koyduğu "resim kuramı"nın doruk noktasını oluşturduğu bu görüş doğrultusunda düşünmeyi sürdürmüş felsefeciler arasında B. Russell, R. Carnap, W. Quine ile öğrencisi D. Davidson'un adları öne çıkmaktadır. Söz konusu düşünürler, kimileyin "olgucu" felsefenin geçerliliğini kesinleme kaygısıyla, Wittgenstein'in anlam için söylediklerinden çok önemli noktalarda ayrılan bir düşünce çizgisi izlemişlerdir. Bu düşünce çizgisinin en ayırt edici özelliği, olguculuğun da temel sorunu, bir önermeyi anlamlı kılan koşulların saptanmasıdır. Kendilerine Wittgenstein'in anlam ile doğruluk arasında kurduğu ilişkiyi temel alan düşünürler, bir önermeyi anlamlı kılanın önermenin ilkece doğrulanabilir olması olduğunu savlayarak, anlam sorununun gerçekte bir doğruluk sorunu olduğu sonucuna varmışlardır. Varılan sonucun en önemli içerimi, analitik ile sentetik önermeler bir yanda, normatif değer biçici öbür yanda olmak üzere, olgucu felsefenin çıkış noktalarından birini oluşturan olgu önermeleri ile değer yargısı bildiren önermeler arasındaki ayrımı sağlama almış olmasıdır. Göndergeci anlam görüşü özünde "Olanın olduğunu, olmayanın olmadığını söylemek doğru; olanın olmadığını, olmayanın olduğunu

söylemekse yanlıştır" sözüyle ilk kez Aristoteles tarafından dile getirilen "uygunluk kuramı" diye biline gelen doğruluk kuramının anlam görüngüsüne bir uyarlamasıdır. İkinci anlam kuramı anlamların insanların zihinlerindeki tasarımlardan, imgelerden ya da bir takım başka ruhbilimsel görüngülerden oluştuğunu öne süren *tasarımcı-zihinselci* anlam görüşüdür. Bu görüşün en çok dile getirildiği akımların başında genel çerçevesi Locke tarafından çizilen İngiliz Deneyciliği gelmektedir. Deneyciliğin özünde bir anlam kuramı sunma çabasından daha çok, bütün her şeyi açıklama savında olan metafizik bir dizge olması nedeniyle bu dizgede doğal yolla türetilen anlam açıklamasının deneyim olgusunun doğasını kavrama amacıyla temellendirildiği görülmektedir. Bu durumun en temel kanıtı, gerek Locke'un gerekse Hume'un "idealar" ile "izlenimler" arasında yaptıkları ayrımı bakılarak görülebilir. Üçüncü anlam kuramıysa, özellikle Wittgenstein'in sonraki dönemini yansıtan *Felsefeye Soruşturmalar*'da ortaya konan, kimileyin "oyun kuranı" adıyla da anılan kullanımcı anlam öğretisidir. Bu öğretinin savunduğu temel düşünceler, "dilsel dönemeç"ten geçerek dil üstüne düşünmeyi sürdüren J. L Austin, P. F. Strawson, J. Searlc. G. Ryle gibi Wittgenstein'in izinden yürüyen dil felsefecilerinin çalışmalarıyla oldukça verimli bir biçimde işlenmiştir. Anlam öğretileri arasında günümüzde geçerliliği en çok tanınan bu anlayışa göre, anlam görüngüsü belli bir dil topluluğu içinde, belli bir yaşam biçimi çerçevesinde toplumsal uzlaşım yoluyla belirlenmiş birtakım kurallar uyarınca oynanan bir dil oyunu olarak temellendirilmektedir. Bu anlamda bir şeyin anlamını öğrenmek demek, o şeyin belli bir bağlamda nasıl kullanıldığını öğrenmek, yani o şeyi uygun biçimde kullanabiliyor olmak demektir. Wittgenstein'in sonraki dönem felsefesinde gerçekleştirdiği anlam sorununu kullanım içerisinde "çözüşürme"si, dil felsefesinde önemli bir kırılma aşamasına karşılık gelmektedir. Anlam sorununa yaklaşım yordamında başgösteren bu kırılmayla birlikte dil felsefesi çalışmalarında öteden beri egemen bir konumda bulunan anlam sorununa yönelik yerleşik soruşturma kalıpları eski yerlerini ve değerlerini yitirmiş; böylelikle de dil felsefesi için yeni bir soruşturma ufku açılmıştır. Anlam sorunları yerine daha çok dilsel kullanım sorunlarının ele alındığı bu soruşturma çerçevesinin en önemli kavramı, "söylemek"

ile "eylemek" arasında geleneksel olarak yapılan ayrımı çözüştürmcyi amaçlayan, aslında bu iki edimin bir ve aynı şey olduğunu gösterme düşüncesi üstüne bina edilmiş "söz edimleri"dir.

İçerisinde çeşitli dil felsefesi araştırmalarının beraberce yürütüldüğü bu yeni dil felsefesi çerçevesi kimileyin "Wittgenstein sonrası dil felsefesi" diye, kimileyin de "dilsel dönemeç" diye adlandırılmaktadır. Bu yeni dönemde yapılan dil feltefesinin en belirgin özelliği, dil felsefesinin artık öbür felsefe dalları arasında bu alana özgü birtakım özel soru(n)ların yanıtlanmaya çalışıldığı bir dal olmayıp bütün felsefe soruşturmaları için belirleyici içerimleri bulunan genel bir felsefe duruşu olarak değerlendirilmesidir. Dil felsefesinde baş gösteren bu kırılmanın ana nedenlerinden biri, hiç kuşkusuz Heidegger'in *Dasein*'a, yani insanın yeryüzünde olmalığına yönelik verdiği çözümlerler ofarak gösterilebilir. Bu çözümlerlerin en temel iletisi, Heidegger'in "Dil varlığın evidir" tümcesiyle özetlenebilir. Dil ile varlık arasında Heideggerce kurulan bu iççelik ilişkisi, felsefenin bundan böyle kurgusal metafizik yaparak Varlık soruşturma yapamayacağını yüksek sesle dile getirmeyi amaçlar. Bunun yerine Heidegger'in önerisi insan olarak dünyadaki deneyimlerimizin dilsel betimleme yöntemiyle kavranmasına yönelik kesintisiz bir dil soruşturmaları sürecini başlatmaktır. Nitkim Heidegger'in felsefesine getirdiği açılmamalardan ötürü "Heidegger'i köyden kente indirme" payesi verilen Gadamer, "Anlaşılabilecek biricik varlık dildir" diyerek geleneksel felsefenin başsız sonsuz, bengisel, saltık Varlık tasarımını dil içerisinde alaşağı etmiştir. Kuşkusuz bu sonuç yine Wittgenstein'ın "Dilimin sınırları dünyamın sınırlandır" tümcesinde içerimlenen bir sonuçtur. Bu yeni felsefeye duruşun en önemli etkisi, kıta felsefesi ile çözümlerici felsefe arasındaki dengenin kıta felsefesinden yana, özellikle de "yorumsamacı", "varoluşçu", "görüngübilimsel" dil felsefesinin soruşturma çerçevesi lehine bozulmuş olmasıdır. Dil felsefesi araştırmalarında öne çıkan bir başka ana doğrultu başını Chomsky'nin çektiği "sözdizimci yaklaşım"dır. Bu yaklaşıma göre, kullanımcı anlam öğretisi de, dilin temel amacının bildirişim olduğunu savunan dilbilim kaynaklı bütün görüşler de dil görüngüsünü açıklamada yetersiz kalmaktadırlar. Chomsky bu eksikliğı gidermek için öncelikle insanın doğası gereğı "sözdizimci"

bir varlık olduğu gerçeğine parmak basar. Buna bağlı olarak da dilin insan kavrayışına ilkece açık bir özü varsa bunun sözdiziminde gizli olarak bulunduğunu ileri sürer. Dilin özünün dilin sözdizimi olduğunu savunan bu yaklaşımın aşırı uçları dil felsefesinin araştırma alanını sözdizimiyle sınırlamaktan yanadır.